

Ремех Тетяна Олексіївна
*кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
завідувач відділу суспільствознавчої освіти
Інститут педагогіки НАПН України
м. Київ, Україна*

Пишко Олена Леонідівна
*кандидат педагогічних наук,
методист кабінету суспільно-гуманітарних предметів
Рівненський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти
м. Рівне, Україна*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА НОВЕЛИ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У новому 2022/2023 навчальному році розпочинається реалізація Державного стандарту базової середньої освіти [1] — заклади середньої освіти в 5 класі впроваджуватимуть нові навчальні плани та програми. Метою наукової розвідки є визначення основних концептуальних засад указанного освітнього документу та новел, характерних для нього.

Насамперед зацентруємо увагу на відмінностях Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти 2011 року [2] (далі — Стандарт 2011) і Державного стандарту базової середньої освіти 2020 року [1] (далі — Стандарт 2020) на суспільствознавчій освітній галузі.

Зауважимо, що обидва освітні документи містять перелік освітніх галузей, однак обрана нами освітня галузь іменується по-різному: у Стандарті 2011 році — «Суспільствознавство», що, своєю чергою має історичний та суспільствознавчий компоненти, а у Стандарті 2020 — «Громадянська та історична освітня галузь», що вказує на її інтегрований зміст — інтеграцію курсів історії та громадянської освіти.

Реалізація Стандарту 2011 спрямована на формування й розвиток у здобувачів освіти ключових та предметних компетентностей. Відтак чітко визначені складники предметних історичної та правової компетентностей. До слова, чинні навчальні програми предметів і курсів для 6–11 класів укладені на основі Стандарту 2011. Основу ж Стандарту 2020 складають цінності (стрижень — дитиноцентризм), а акцент зроблений на набутті учнями ключових компетентностей, а наскрізних вміннях — тих, що формуються засобами предметів / курсів усіх освітніх галузей.

Однією з новел Стандарту 2020 є поділ базового рівня освіти на два цикли — адаптаційний (5–6 класи) та предметний (7–9 класи). Зазначені в ньому результати навчання учнів з кожної галузі відповідно мають бути сформовані на кінець кожного із цих циклів.

Стандарт 2020 для кожної освітньої галузі визначає мету, єдину для обох циклів базової середньої освіти. Метою громадянської та історичної освітньої галузі є «розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції» [1]. Конкретизовані вимоги стандарту 2020 до кожної освітньої галузі у додатках до них.

Новелами стандарту 2020 є представлення компетентнісного потенціалу освітніх галузей та його структура, що уналежнює загальні й конкретні результати та критерії оцінювання здобувачів освіти. Зазначеним показникам в стандарті 2020 присвоєні відповідні індекси.

У Додатку 17 описано компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі, а також базові знання. До всіх 11 ключових компетентностей представлені вміння і ставлення, утім знання не зазначені. Із точки зору педагогіки основою формування певних умінь і навичок є знання як основа (база, фундамент). Набуття, до прикладу, однієї із ключових компетентностей «вільне володіння державною мовою» означає оволодіння не лише вмінням розмовляти державною мовою, а й читати і розуміти перекладені та адаптовані державною мовою писемні джерела; читати і розуміти авторські публікації на історичні та актуальні для суспільства теми, тобто робота з писемними джерелами дуже важлива для предметів галузі; шукати інформацію та використовувати різні види джерел, формулювати та наводити обґрунтовані аргументи; володіти

термінологією в межах громадянської та історичної освітньої галузі; створювати висловлення різних стилів в усній і письмовій формі на історичні та актуальні для суспільства теми; вести аргументовану дискусію; розпізнавати мовні засоби впливу, розрізняти техніки переконування та маніпуляції [1]. Тобто вже в 5 класі є теми про джерела інформації і в цих темах мова йде про те, що таке маніпуляції, що таке фейк, як розпізнати факт та думку тощо.

Що стосується указаних у Додатку 17, базових знань, то це такі змістові лінії: людині і природа, людина і світ матеріальних речей, людина і суспільство, людина і влада, людина і світ уявлень та ідей. Вони й визначають зміст предметів / інтегрованих курсів освітньої галузі.

Додаток 18 до Стандарту 2020 містить вимоги до обов'язкових (загальних і конкретних) результатів навчання та критерії оцінювання здобувачів освіти на адаптаційному та предметному циклі. Так, відповідно, загальних тем є 6, загальних результатів — 18, а конкретних — 136.

До прикладу, формування у здобувачів освіти «1. Історико-хронологічне мислення, орієнтація в історичному часі, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявлення змін і тягlosti в житті суспільства» конкретизується через загальні результати (іх три) конкретні результати (по два до кожного загального результату для двох циклів) та орієнтири для оцінювання (теж по два до кожного загального результату для двох циклів) із відповідними індексами. На перший погляд, ця система видається складною, однак, детальне опрацювання додатку дає змогу усім учасникам освітнього процесу знати й розуміти, чому і як навчатимуться здобувачі освіти з предметів і курсів освітньої галузі на базовому рівні освіти. Окрім історико-хронологічного мислення, іншими темами є: геопросторове, критичне та системне мислення, а також усвідомлення власної гідності та дотримання демократичних принципів.

Новим викликом для вчителів історії закладів середньої освіти є обрання шляхів вивчення предметів / курсів освітньої галузі на адаптаційному циклі (5–6 класи). Відповідно до документу, створеного на основі Стандарту 2020 — Типової освітньої програми (ТОП) для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН України від 19.02.2021р. за № 235) — в 5 класі може вивчатись навчальний предмет «Вступ до історії України та громадянської освіти» або один із інтегрованих курсів — «Досліджуємо історію і суспільство. 5–6 класи», «Україна і світ: вступ до історії

та громадянської освіти. 5–6 класи» [4]. Зауважимо, що освітній заклад самостійно обирає один із цих варіантів.

Типовим навчальним планом для 5–9 класів (Додаток 3 до Типової освітньої програми) передбачена кількість годин на вивчення предметного відповідних предметів / інтегрованих курсів. Новим є те, що кількість годин може бути: мінімальною (1 год. на тиждень), рекомендованою (1 год. на тиждень) та максимальною (2 год. на тиждень). Мінімальна та максимальна кількість годин означає, що за рахунок перерозподілу начального часу може бути як зменшено так і збільшено обсяг навчання за галуззю. Це може відбуватись як за рахунок годин, які вже апріорі встановлені і визначені ТОП, так і за рахунок перерозподілу годин між освітніми галузями. Це питання теж вирішує заклад освіти.

Ще однією новелою, породженою Стандартом 2020, є модельна навчальна програма (МНП), яка, власне, й реалізує концептуальні засади Стандарту. Це документ, що визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання здобувачів освіти, зміст навчального предмета / інтегрованого курсу, а також види навчальної діяльності, через які досягаються очікувані результати та опанування змістом. Такі програми є модельними саме тому, що автори пропонують модель, на основі якої вчитель створює навчальну програму, яку затверджує педагогічна рада освітнього закладу.

Зазначимо, що в МНП відсутній розподіл годин на вивчення розділу чи тем, а перелік видів навчальної діяльності в програмі є орієнтовним. Керуючись принципами академічної свободи, враховуючи пізнавальні потреби й можливості учнів, учитель самостійно обирає форми, засоби і методи навчання, види пізнавальних завдань, необхідний час для досягнення очікуваних результатів навчання. Тобто МНП не окреслювати суворі і непорушні рамки, а пропонує орієнтовний шлях для реалізації Стандарту 2020. Коли на основі модельної навчальної програми вчитель створює навчальну програму предмета / інтегрованого курсу, він не має скорочувати обсяг очікуваних результатів навчання, визначених відповідною МНП, адже остання обов'язково охоплює всі результати освітньої галузі, закладені в Стандарті. Крім цього, вчитель має відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» [3] зазначити в створеній ним навчальній програмі кількість годин (на розділ та теми).

Із громадянської та історичної освітньої галузі було створено й ухвалено Міністерством освіти і науки України 15 МНП та 10 підручників на їх основі. Їх вибір став ще одним викликом для вчителів історії закладів середньої освіти.

У результаті проведеної наукової розвідки можемо констатувати, що Державний стандарт базової середньої освіти реалізовує концептуальні підходи Нової української школи та є логічним продовженням Державного стандарту початкової освіти (2018 р.). Із його введенням не лише розширюються рамки академічної свободи освітнього закладу чи вчителя, а й зростає їхня відповідальність, пов'язана із вирішенням таких питань: складання навчального плану закладу, вибір модельних програм для 5–6 класів та визначення кількості годин на кожний предмет / курс; складання вчителями навчальних програм предметів / курсів і їх затвердження педагогічною радою і, зрештою, вибір учителем підручника.

Однак найбільшим викликом нині є повномасштабна збройна агресія РФ проти України та її наслідки як-от вимушена міграція дітей і вчителів, руйнування освітніх закладів, перерозподіл бюджетних коштів, навчання онлайн тощо. Якісна реалізація засад та ідей проаналізованих документів в освітньому процесі залежить від об'єднання зусиль державних органів, місцевих державних адміністрацій, об'єднаних територіальних громад і, безумовно, шкільних адміністраторів, вчителів учнів та їхніх батьків.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ (дата звернення: 20.06.2022).
2. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392. Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. 2012. № 4/5. С. 3–56.
3. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 20.06.2022).
4. Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти: затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 р. № 235. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/fd3/0bc/602fd30bccb01131290234.pdf> (дата звернення: 21.06.2022).